

(НЕ)ПОЗНАТЕ СЛИКЕ ВЕЛИКОГ РАТА: РОВОВАЦ И СТАНИСЛАВ КРАКОВ

НАТАША ЈОВАНОВИЋ, РОВОВАЦ (1916).
ФОТОТИПСКО-ТРАНСКРИБОВАНО ИЗДАЊЕ
РУКОПИСНОГ ЛИСТА СТАНИСЛАВА КРАКОВА.
БЕОГРАД: НАРОДНА БИБЛИОТЕКА СРБИЈЕ, 2021

Александра Колаковић

*Институт за политичке студије,
Београд*

УДК: 070.489РОВОВАЦ"1916"(049.32)

091(=163.41)"1916"(049.32)

821.163.41-7(049.32)

821.163.41:929 Краков С.(049.32)

Историчари су у сталној потрази за новим изворима, стога је увек драгоцен када се појаве сведочанства о прошлости, чак и оној о којој је написано, како нам се често чини, скоро све. Отргнути од заборава и изнети на светлост данашњице циљ је истраживања и писања о прошлости. Обележавање стогодишњице Великог рата (1914–1918) учинило је да се потомци више заинтересују за претке и да с тавана скину прашину старих одликовања. Нови приступи истраживањима довели су и до нове спознаје догађаја који су одредили ток историје 20. века. У таквим околностима значајно је да се појавило фототипско-транскрибовано издање рукописног листа *Рововац*. Станислав Краков (1895–1968), војник, официр, новинар, књижевник, колекционар и синеаста, у рововима је покренуо овај лист који данас представља вредно сведочанство. Краков, упечатљива и контроверзна

фигура српске историје, написао је и оставио бројне трагове о духу времена у којем је живео и стварао. *Рововац* је један од најсложенијих, али вероватно и највреднијих трагова о прошлости. Ово је први пут да се на основу уникатних и раритетних примерака српске рукописне периодике омогућава стручњацима заинтересованим за изучавање Великог рата, али и свима онима који трагају за причом о прошлости, да на јединствен и комплексан начин дођу до спознаја о Великом рату, као и саме личности Станислава Кракова.

„У оскудици других јавних гласила покренули смо овај *патриотически* лист [...] У листу ће се примати песме и патриотска сачињенија у којима ће бити много крви” пише у позиву на претплату листа *Рововац* који је 1916. године покренуо Станислав Краков. Ту, на Капији слободе, на врху Кајмакчалана, тада млади српски официр, рањаван и одликован у рову, како каже на 150 метара од Бугара, руком пише лист, при чему нам оставља слику тока живота у рову и стања свести српског војника, обојене сатиром и црним хумором. *Рововац*, који је излазио у периоду од децембра 1916. године до јануара 1917. године, имао је седам бројева од којих је преостало четири непотпуна. Сачувани бројеви су доступни у Народној библиотеци Србије, где су доспели 1942. године када их је Станислав Краков поклатио како би Библиотека обновила фонд након трагичног 6. априла 1941. године. Нешто више од једног века касније, Народна библиотека Србије покрене едицију Посебна издања. Српска рукописна периодика и на светлост дана, захваљујући др Наташи Јовановић публикује фототипско-транскрибовано издање рукописног листа Станислава Кракова. Овим је исправљена неправда према периодици као ретко и недовољно коришћеном историјском извору, као и корпусу знања из српске историје.

Рововац је упоредо дат у фототипском и транскрибованом облику чиме се лако ишчитава, а лакше разумевање омогућавају и предговор „На Капији слободе”, појмовник, биографија уредника листа и одговарајући прилози (текстуални и сликовни). Посебно је значајно да је у припреми овог издања коришћена вредна архивска грађа из Фонда млађих рукописа и архивалија Одељења посебних фондова Народне библиотеке Србије, као и Архива Југославије, Војног музеја, Војног архива, Меморијалног комплекса „Родна кућа војводе Живојина Мишића” и Завичајног музеја у Руми. Архивска документа из читавог низа установа захваљујући Наташи Јовановић успешно склапају мозаик заборављене и мало познате историје војника у рововима током најтрагичнијих и најславнијих тренутака српске историје.

Од посебног значаја јесте што ово фототипско издање *Рововца*, публикувано у предвечерје стодвадесетпетогодишњице рођења Станислава Кракова, садржи попис архивске грађе, периодике, литературе, илустрације попут фотографија Станислава Кракова те његову биографију с попи-

сом одликовања. Да би се пратио садржај, помажу речник архаизама, жаргона и других мање познатих речи и израза као и топонима. Да би разумевање било потпуно, важне су и кратке биографије личности које се помињу у *Рововцу*. Иако имена свих поменутих личности нису разјашњена, ова публикација омогућава драгоцену полазну основу нових истраживања како из историје тако и из другог спектра друштвено-хуманистичких наука. Публиковањем фототипско-транскрибованог издања рукописног листа *Рововац* Народна библиотека Србије и Наташа Јовановић су успели да укажу на значај рукописне периодике као дела српског културног наслеђа које чека даља истраживања.

Доносећи хумористичко-сатиричне приказе историјских догађаја на прелазу из 1916. у 1917. годину, *Рововац*, лист који је добио назив по рововском топу и војницима у рововима речју и сликама, најчешће у форми кратког стрипа или скице, критикује ратно профитерство, штетне појаве и лажни патриотизам. Истовремено, *Рововац* је драгоцен извор стања свести у рату, у најтежим тренуцима и човекове потребе да мисли усмери ка хумору и сатири као последњем прибежишту здравог разума. Публиковање фототипско-транскрибованог издања овог рукописног листа усмерава ка дубоком промишљању српске историје Великог рата и то не само историчара као војника заробљених у рововима архивских докумената већ представља и сасвим нови поглед и за љубитеље историје. Захваљујући овој публикацији спознајемо интимне доживљаје рата, промишљамо о моралним начелима у рату и миру, док пред нама Рововац израста у „споменик“ српском војнику с прве линије фронта.

На страницама *Рововца* оживљавају обични војници, српски високи официри и државници, грчки краљ и амерички председник, док цртежи компарирају слику живота на фронту и у позадини. Већ у првом броју *Рововац* доноси цртеж који указује на однос фронт–позадина и преиспитује питања одликовања, патриотизма, борби, посебно оних духовних на црно-хуморни, оштар начин. Тако спознајемо парадоксе туге, очаја и неизвесности на бојишту према животу у Солуну, где видимо да у башти хотела *Олимпос* седи „патентирани патриота“ који пише стихове „изгинућемо сви до једнога. Ја радо дајем из срца мога. Крв нека потече, крв нека се лије, Све за слободу, за част Србије!“ док наручује још једну криглу пива. На овај начин *Рововац* нам даје обиље података о херојима и о онима за које смо мислили да то јесу током Великог рата. Истовремено, нас покреће и да промишљамо шта је данас патриотизам и где су места сећања, морални кодекси и свест о нацији.

На хартији коју је имао у рову, а која је понекад нагорела, понекад натопљена капљицама крви, Краков и његови сарадници неустрашиво прозивају ратне профитере, јасно описују нпр. Пашића и његовог сина Рада као и официрски кор. Сваке недеље током децембра 1916. године,

јануара 1917. године, на осам страна спознајемо изнијансирану слику историје попут приказа концерта у Солуну у контрасту према концерту натопљеном крвљу на Кајмакчалану. Стога је фототипско издање *Рововца* изузетан извор за нови поглед на историју Великог рата. Наташа Јовановић у уводној студији такође с правом посебно истиче испитивање могућих веза сатиричне концепције Рововца и Црне руке, тајне организације Драгутина Димитријевића Аписа.

Рововац кроз сатиру и хумор, тамо где их не очекујемо, открива слике рата, дубину трауме, стање свести српског војника и односе на линији фронт–позадина. Допуњује нам познате слике Великог рата, Солунског фронта и Кајмакчалана. Истовремено, *Рововац* допуњује и слику специфичне личности Станислава Кракова, носиоца дванаест одликовања, од којих три инострана (пољско, румунско и француско). Његова веза с Љотићевим „Збором“, где руководи одсеком за пропаганду, као и веза са Миланом Недићем, уз активности током окупационог периода Србије (1941–1944), бациле су сенку на његову изузетну ратну прошлост у периоду до 1918. године. Стога је и *Рововац*, који је по свему сличан свом покретачу – необичан, страствен и деликатан, остао на маргинама истраживања српских историчара. Захваљујући новој едицији Народне библиотеке Србије и Наташи Јовановић, сада добијамо ново историјско сведочанство које нам кроз текст, илустрације и одабир тема осветљава дух времена и омогућава дубоку повезаност са српским идентитетом и прецима – херојима.